

AZERBAIJAN HUKUKUNDA YENİ ANAYASA ŞİKÂYETİ MODELİ

Royal MAHARRAMOV¹

Öz

14 Temmuz 2023 tarihinde Azerbaycan'da yürürlüğe giren 981-VIQD numaralı kanun, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin anayasa şikâyeti mekanizmasını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişiklikler, Azerbaycan hukuk sisteminde insan hakları ve özgürlüklerin korunması bağlamında önemli bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Araştırma, bu değişikliklerin içeriğini ve etkilerini anlamak amacıyla üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin Azerbaycan serüveni açıklanmıştır. Genel olarak ulusal hukuk kapsamında insan hak ve özgürlüklerin korunmasında hem Anayasa Mahkemesinin kurulduğu hem de öncesi durum açıklanmıştır. Daha sonra anayasa şikâyeti kurumunun neden etkisiz bir hak arama yolu olduğu araştırılmıştır. Bazı konuların (ek temyiz şikâyetini) etkisizlik nedenleri arasında incelemenin daha doğru olacağı kanısına varılmıştır. İkinci bölümde, 14 Temmuz 2023 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte gelen actio popularis şikâyet örneği araştırılmıştır. Avrupa'da bu mekanizmanın nasıl uygulandığına dair örnekler olarak Polonya ve daha önce actio popularis uygulamış olan Macaristan'ın hukuki pratikleri değerlendirilmiştir. Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin son iki anayasa şikâyeti bu çerçevede karşılaştırılarak değişikliklerin etkileri ve potansiyel sonuçları ortaya konmuştur. Son olarak üçüncü bölümde, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'ne sunulan davalardan birinin dilekçesi ve ek belgeleri üzerinden detaylı bir tartışma yapılmıştır. Bu tartışma, gelecekte Anayasa Mahkemesi'nin nasıl bir yol izleyeceği ve yeni düzenlemelerin uygulama pratiklerine olan etkileri hakkında öngörülerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelime: Anayasa şikâyeti, Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Anayasası, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Actio popularis.

NEW CONSTITUTIONAL COMPLAINT MODEL IN AZERBAIJAN LAW

Abstract

Law No. 981-VIQD, which entered into force in Azerbaijan on July 14, 2023, radically changed the constitutional complaint mechanism of the Constitutional Court of Azerbaijan. These changes represent a significant transformation in the Azerbaijani legal system in the context of the protection of human rights and freedoms. In order to understand the content and impact of these changes, the research consists of three main parts.

In the first part, the Azerbaijani adventure of the Constitutional Court of Azerbaijan is explained. In general, both the establishment of the Constitutional Court and the situation before it in the protection of human rights and freedoms under national law are explained. Then, the reasons why the institution of constitutional complaint is an ineffective remedy are analyzed. It is concluded that it would be more appropriate to examine some issues (additional appeal complaint) among the reasons for ineffectiveness.

In the second part, the example of the actio popularis complaint, which was introduced with the amendment of July 14, 2023, is examined. As examples of how this mechanism is applied in Europe, the legal practices of Poland and Hungary, which had previously applied actio popularis, were evaluated. The last two constitutional complaints of the Constitutional Court of Azerbaijan are compared within this framework and the effects and potential consequences of the amendments are presented.

Finally, in the third part, a detailed discussion is made on the petition and additional documents of one of the cases submitted to the Constitutional Court of Azerbaijan. This discussion aims to make predictions about the future course of the Constitutional Court and the impact of the new regulations on the implementation practices.

Keywords: Constitutional complaint, Constitutional Court, Constitution of Azerbaijan, European Court of Human Rights, and Actio popularis.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Meherremov.royal.97@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7043-8652

1. GİRİŞ

Azerbaycan’da veya dünyanın herhangi bir yerinde anayasa şikayetinin etkili bir şekilde uygulanması için öncelikli olarak gereken kurum Anayasa Mahkemesi’dir. Azerbaycan’da Anayasa Mahkemesi kurulmadan önce, siyasi sistemin en yüksek yargı organı Sovyet Yüksek Mahkemesi idi. Bu nedenle, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi konusunu ele almadan önce Sovyet Yüksek Mahkemesi’nin rolünü ve yetkilerini anlamak önemlidir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri’nde (SSC) Yüksek Mahkemeler, “özel tehlikeli davalarda ilk derece mahkemesi olarak görev yapmak, ülkenin diğer mahkemelerini denetlemek ve mahkeme pratiğine dayanarak ortak içtihat oluşturmak” gibi geniş yetkilere sahipti (Ensiklopediya, 1976, s. 230). Bu genel yetkiler Azerbaycan’da da yıllarca uygulanmıştır (Ensiklopediya, 1976, s. 170). Sovyet ülkelerinde Yüksek Mahkemeler ve SSCB Yüksek Mahkemesi yargı işlevini gerçekleştirmekteydi.

Ancak, SSCB Yüksek Mahkemesinin Anayasayı koruma yetkisi 1977 Sovyet Anayasasında belirtilmemiştir. Buna karşın, 1977 tarihli SSCB Anayasası’nın 122/d maddesinde, SSCB Yüksek Sovyet’inin yetkileri arasında “SSCB Anayasasına uymak ve Üye ülkelerin Anayasa ve kanunlarının SSCB Anayasasına ve kanunlarına uyduğunu denetlemek” (Yaman, 2017, s. 163) yetkisi gösterilmiştir.

Sosyalist ülkelerde Anayasa Mahkemeleri bulunmamasıyla birlikte, Çekoslovakya ve Yugoslavya gibi bazı sosyalist ülkelerde bu tür mahkemeler vardı (Ensiklopediya, 1981, s. 494). Bugün Çekoslovakya ve Yugoslavya’nın varlığı sona ermiş olup, bu ülkeler farklı devletlere ayrılmıştır.

2. Anayasa Mahkemesi’nin Azerbaycan Siyasi Sistemine Girmesi

Azerbaycan’da Anayasa Mahkemesi (AYM) ilk olarak 18 Ekim 1990 tarihinde yürürlüğe giren “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında” Anayasa Kanunu’nda yer almıştır. Bu Anayasa Kanunu’nun 13. maddesinde erkler ayrılığı belirtilmiş ve Anayasa Mahkemesi, yüksek yargı organı olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu kanunda AYM’nin yetkileriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

AYM, kapsamlı bir şekilde ilk defa 1995 tarihli Azerbaycan Anayasası’nda düzenlenmiştir. Anayasa, AYM’nin genel bilgilerini, yetkilerini ve başvuruların nasıl yapılacağını belirlemiştir

(Azerbaycan Anayasası'nın 130. maddesi²). 1997 yılında Anayasa Mahkemesi Kanunu yürürlüğe girmiş ve 1998 yılında AYM faaliyete geçmiştir. Ancak bu kanun, daha sonra yürürlükten kalkmış ve 23 Aralık 2003 tarihinde yeni bir Anayasa Mahkemesi Kanunu uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni kanun, anayasa şikâyeti kurumunu, kişilerin temel haklarını koruma yöntemi olarak sunmuştur.

Her iki Anayasa Mahkemesi Kanunlarında düzenlemeler dikkate alındığında Avrupa modeli bir anayasal denetim şeklinin düzenlendiği anlaşılmaktadır³. İlk başlarda bazı kurumlara somut norm denetimine başvurma yetkisi verilmişti. Daha sonra bu haklar vatandaşlara tanınmaya başlandı.

Fakat AYM'nin bir özel yetkisi vardır. Anayasa değişikliklerinin halk oylamasına sunulmadan önce anayasaya uygunluğunu esas bakımdan incelemektedir. AYM kanununun 61'inci maddesinde Milli Meclisin ve Cumhurbaşkanının anayasa değişiklikleriyle ilgili karar çıkarmasını düzenlemiştir. 61/4'üncü maddeye göre “AYM teklif edilmiş değişikliklerin Azerbaycan Anayasasının 155'inci maddesinin taleplerine uygunluğu hakkında gerekçelendirilmiş kararı kabul etmektedir”.

2002 ve 2016 yıllarında AYM'nin anayasa değişiklikleriyle ilgili verdiği kararlar, bu maddenin nasıl uygulandığını göstermektedir. Kararların sonunda “Karar nihai olup, hiçbir kurum veya yetkili kişi tarafından iptal edilemez, değiştirilemez ve yahut resmi yorum yapılamaz” hükmü yer almaktadır.

2002 tarihli değişiklik ile ilgili karar kısmında AYM, “... halk egemenliği ve devletin temellerine ilişkin Azerbaycan Anayasasının genel hükümlerine ve Azerbaycan Anayasasının 155'inci maddesinin hükümlerine uygundur.” ifadesine yer vermiştir. AYM, ölçü normu olarak Anayasanın Birinci Bölümünü ve 155'inci maddede⁴ sıralanmış olan “değiştirilemez maddeleri” referans almıştır.

---

² Azerbaycan Anayasasının 130'ncü maddesine değişiklik olarak sadece bir cümle eklendiği ve temel yapısında değişiklik olmadığı için Alesker Aleskerli'nin çeviri kullanılmıştır, metne buradan ulaşabilirsiniz: <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>. Erişim tarihi: 04.01.2024.

³ Hem Amerika hem de Avrupa anayasal denetim şekilleri için detaylı bilgi için bakınız: Abdullayev, 2018, s. 23-31. Anayurt, 2023, s. 783 ve devamı.

⁴ Yukarıda gösterilen madde “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklikler Teklif Etme Teşebbüsünün Sınırlandırılması” isimli başlıkla bu şekilde düzenlenmiştir - Bu Anayasanın 1., 2., 6., 7., 8., ve 21'nci maddelerinde değişiklik yapılması veya iptal edilmesine ilişkin teklifler, III. fasılda öngörülmüş insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin iptali veya Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda öngörüldüğünden fazla sınırlandırılmasına ilişkin teklifler referanduma çıkarılamaz.

2016 tarihli değişiklikle ilgili kararda AYM, anayasa değişikliği teklifinin Anayasanın 155'inci maddesine uygun olduğunu belirtmiştir⁵. Aynı zamanda Anayasaya yeni eklenen 98¹ maddesinde ek bazı cümlelerin yazılmasını da teklif etmiştir. Eğer gerekirse AYM'nin kararını seçim bülteni içerisinde eklenir ve oylamada herkes içeriği görmüş olur.

AYM, anayasa değişikliklerini denetlediği zaman Anayasanın değiştirilemez maddelerini ölçü normu olarak dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, birçok ülkede (Rusya ve Almanya) olduğu gibi değiştirilemez maddeler ile anayasa normları arasında bir tür hiyerarşi olduğunu göstermektedir.

2.1. Anayasa Şikâyetinin Tarihi Serüveni

Anayasa şikâyetinin ilk örneklerinden biri, 1818 yılında Bavyera Eyaleti'nde görülmüştür. Bu tür bir şikâyet, vatandaşların anayasal haklarının ihlal edildiğini düşündüklerinde, iki meclisten birine başvurabilmelerini sağlamıştır (Göztepe, 1998, s. 26). Ancak, bugünkü anlamında anayasa şikâyeti kavramı, 1951 yılında kabul edilen Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu ile şekillenmiştir. Bu düzenleme, anayasa şikâyetinin modern anlamda nasıl işlediğinin temelini atmıştır⁶. Daha sonra, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde de bu tür şikâyet mekanizmaları uygulanmaya başlanmıştır.

Azerbaycanda anayasa şikâyeti 2002 anayasa değişikliğiyle gündeme gelmiştir. 2003 yılında kabul edilen yeni Anayasa Mahkemesi Kanunu, anayasa şikâyeti mekanizmasını ülke hukuk sistemine dahil etmiştir. AYM kanununun 34/2'inci maddesine göre:

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 130/III'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasında belirtilen komuya ilişkin şikâyetlerin Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilmesine aşağıdaki hallerde izin verilmektedir:

1. *Uygulanması gereken normatif hukuki düzenlemenin mahkeme tarafından uygulanmaması halinde;*

⁵ Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktının layihəsinə rəy verilməsinə dair, KT. 25/07/2016, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1182> Erişim tarihi: 05.01.2024.

⁶ Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanununun farklı maddeleri için ve Türk ve Alman anayasa şikâyeti modellerinin karşılıklı analizi için bakınız: Gören, Z. (2014). *Bireysel Başvuru Türk Anayasa Yargısında*, Ankara: Yetkin Yayınları.

2. *Uygulanmaması gereken normatif bir hukuki düzenlemenin mahkeme tarafından uygulanması;*

3. *Normatif yasal düzenlemenin mahkeme tarafından doğru yorumlanmaması durumunda.*

Madde normundan görüleceği üzere, tüm temel hak ihlallerinin mahkemeden kaynaklandığını düşüncesi mümkündür. Çünkü normların uygulanmasında problemlerin genellikle mahkemelerden kaynaklantadır.

Anayasa şikayeti mekanizması, başlangıçta bu sorunlara sınırlı bir çözüm sunmuş olsa da, 2023 yılında yapılan değişikliklerle, bu madde daha da sınırlı bir hale getirilmiş oldu. Son haliyle 34'üncü madde aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasınının 130. maddesinin III. Kısımının 4. fıkrasında öngörülen konuya ilişkin anayasa şikâyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesinin temyiz edilen kararının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına veya kanunlarına uygun olmayan normatif bir kurala dayanması durumunda izin verilmektedir.

Anayasa şikâyeti, 2023 tarihi itibarıyla popüler dava (*actio popularis*) haline getirilmiş oldu. Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına bakıldığı zaman somut norm denetimiyle ilgili kararlarının anayasa şikayeti kararlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Anayasa şikayetinin toplumda Avrupa ülkelerindeki gibi köklü olarak yerleşemediği kararların çeşitliliğinden anlaşılmaktadır.

2.2. Azerbaycan'da Anayasa Şikayetinin Etkili Olmamasının Nedenleri

Azerbaycan'da anayasa şikâyeti kurumu hukuk literatürüne dahil olmuş olmasına rağmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından etkili başvuru yolu olarak kabul edilmemiştir. Bu durumun Azerbaycan hukuk sistemi için hem sebepleri hem de sonuçları oldu. Sebepler olarak; Yüksek Mahkemeye yapılan ek temyiz şikâyeti, Anayasa Mahkemesinin istatistiği (AİHM kararları kapsamında) tartışılmalıdır. AİHM'nin bu itirazlarından sonra ek temyiz şikayeti ve AYM istatistiği aşağıdaki gibidir.

Anayasa Mahkemesi'nin ilk oluşturulduğu dönemde anayasa şikayetlerine yer verilmediği biliniyor. Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilen usul kanunlarında⁷ ise “ek temyiz şikâyeti”

---

⁷ Ceza Usul Kanunu 2000 yılında, Medeni Usul Kanunu 1999 yılında kabul edildi.

kurumu düzenlenmiştir. Bu kuruma göre, Azerbaycan’da anayasa şikayeti bulunmamasına rağmen, bireyler hak ihlalleri konusunda yüksek yargı merciine başvurma hakkına sahip olmuştur.

Ceza Usul Kanunundaki düzenlemeye göre, ek temyiz şikâyetine başvurulması için “ceza kanununun veya ceza usul kanununun normlarının uygulanmasının doğruluğunun incelenmesi” (m. 423) amacını gütmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere ek temyiz şikayeti aracılığıyla münhasıran hukuk konuları, yani ceza normları incelenecektir. Doktrinde genel kabul gören hukuk konusu terimi açıklanması olarak, “Yüksek Mahkeme kararında olaya uygulanmış olan ceza normlarının yeniden denetlenmesi” fikri gösterilmiştir (Kommentariya, 2016, s. 1131).

Medeni Usul Kanunu, ek temyiz şikâyeti için daha geniş bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemeye göre, başvurucunun Yüksek Mahkemenin kararının sonucunda kişinin hak ve yetkilerinin nasıl ihlal edildiğini veya hangi menfaatlerin askıya alındığını gerekçelendirmesi gerekmektedir (m. 425). Medeni yargılama açısından, ek temyiz şikâyeti Yüksek Mahkemenin verdiği kararın tarafların hak ve yetkilerine ya da menfaatlerine etkilerini inceler. Ceza yargılamasından farklı olarak, burada mesele ceza normlarının uygulanması değil, mahkeme kararının taraflara olan etkileridir.

Anayasa şikayetleri uygulanmaya başlasa da, bu uygulama hâlâ geçerlidir. Başka bir deyişle, bir kişi, mahkemenin nihai kararından sonra anayasa şikayetinde bulunmak için üç aşamalı mahkeme sisteminin yanı sıra, Yüksek Mahkemeye ikinci bir başvuruda bulunmak zorundadır. Ancak, ek temyiz başvurularının Yüksek Mahkeme başkanına yapılması ve kabul edilebilirlik kriterlerinin belirsiz olması gibi nedenlerle, AİHM anayasa şikayetinin etkin bir başvuru yolu olmadığını belirtmiştir.⁸ AİHM'nin bu kararından sonra, Yüksek Mahkemenin nihai kararına karşı anayasa şikayetinde bulunmak mümkün hale gelmiştir.

AİHM’in ikinci etkisizlik nedeni, Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların yüksek sayıda olmasıydı. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi’nin güncel verilerini açıklamak önemlidir. Anayasa Mahkemesi’nin istatistikleriyle ilgili iki farklı veri mevcuttur.

---

⁸ AİHM bu tutumunu yıllarca savunmaktadır. Bu kararlar arasında: İsmayilov v. Azerbaijan, BN, 4439/04, KT. 17/01/2008; Aliyev and others v. Azerbaijan, BN. 28736/05, KT. 18/12/2008; Muradova v. Azerbaijan, BN. 22684/05, KT. 02/04/2009.

İlk veri, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin 2023 yılı raporunda sunulmuştur. Bu rapora göre, Anayasa Mahkemesi 2023 yılında toplam 36 karar ve 11 kabul edilebilirlik kararı vermiştir. Ayrıca, raporda Anayasa Mahkemesi'ne 1912 dilekçe ve şikâyet başvurusu yapıldığı belirtilmektedir.⁹

Diğer veri ise, Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşunun 25'inci yıl dönümünde yapılan konferansta sunulmuştur. Konferansın açılış konuşmasında, Prof. Dr. Fərhad Abdullayev tarafından verilen bilgilere göre, Anayasa Mahkemesi 25 yıl boyunca toplam 545 karar ve 160 kararname¹⁰ kabul etmiştir (Abdullayev, 2023, s. 14). Ancak bu veriler daha genel bir bakış sunmakta olup, detaylı bilgi sağlamamaktadır. Örneğin, bu kararların kaçının anayasa şikâyeti ve kaçının somut norm denetimiyle ilgili olduğu gibi ayrıntılar verilmemiştir.

Bu durum, güncel ve detaylı verilerin eksik olduğunu ve bu nedenle tam bir değerlendirme yapmanın zor olduğunu göstermektedir.

3. Anayasa Şikâyetinin Actio Popularis Olması ve Arzulananlar

Anayasa şikâyetinin popüler dava halinde işlemesi pratiği ilk defa Azerbaycan'da uygulanmamaktadır. Hatta ilk Anayasa Mahkemesi olan Avusturya Anayasa Mahkemesinde yasaların yargısal denetiminde tartışılan iki yöntemde birisi *actio popularis* olmuştur (Kelsen, 2017, s. 153)¹¹. Bu tür örnek Macaristan'da ve Polonya'da da uygulanmıştır. Bu yüzden çalışmanın devamında yukarıda gösterilen ülkelerin pratiğini açıklamadan önce anayasa şikâyetiyle ilgili genel bilgilere dikkat çekecek, diğer ülkeler dikkate alınmış ve Azerbaycan'daki uygulamaların neler getireceği açıklanmıştır.

Anayasa hukuku doktrininde anayasa şikâyetinin gerçek anayasa şikâyeti ve gerçek olmayan anayasa şikâyeti kavramları kullanılmaktadır (Sağlam, 2012, s. 420). Gerçek anayasa şikâyeti (*eche Verfassungsbeschwerde*) uygulayan ülkeler arasında Almanya, Avusturya (Grabenwarter, 2020, s. 19-70), İspanya (Comella, 2013, s. 226-227) ve İtalya gibi ülkeler örnek gösterilebilir.

Almanca *uneche Verfassungsbeschwerde* olarak isimlendirilmiş gerçek olmayan anayasa şikâyetinin anlamı bu tür başvurudaki ana amaç ihlale neden olan idari işlem veya mahkeme kararı

⁹ Anayasa Mahkemesinin 2023 raporu için baxınız: <https://constcourt.gov.az/en/details/1701>. Erişim tarihi: 08.01.2024

¹⁰ Kararname sözü İngilizcedeki *rulings* sözünün çevirisi olarak kullanılmıştır.

¹¹ Kelsen'in önerdiği diğer bir yöntemse anayasayı korumayla görevli olan Genel Savcının olması ve federe ve federal kanunların anayasaya uygunluğuyla ilgili kuşku duyduğu kanunları Anayasa Mahkemesine götürmesidir. Bu tartışmalara rağmen Avusturya Anayasa Mahkemesi için bu yöntemler kabul edilmemiştir.

değil, bu ihlali teşkil eden norma karşı başvuruda bulunmaktadır (Sağlam, 2012, s. 422). Popüler dava olarak isimlendirilen bu dava türü neredeyse somut norm denetimiyle aynı düzeyde olmaktadır. Aliyev'e göre *actio popularis*'de kamu yararı ön plandadır ve ihlal normdan doğmaktadır (Aliyev, 2021, s. 48). Bugün Azerbaycan'da da bu uygulama yürürlükte olduğu için Polonya ve Macaristan'daki popüler dava pratiği dikkate alınacaktır.

3.1. Actio Popularis'in Kötü Örneği – Polonya Gerçekliği

Polonya'da Anayasa şikâyeti tartışmaları 1997 yılında başlamıştır. Tartışmaların odağı ise anayasa şikâyetinin prosedürünün ne olacağı konusudur (Tuleja, 2020, s. 636). Böylelikle, Polonya Anayasasının 79'uncu maddesine göre, Kanunda belirtilen esaslar çerçevesinde, anayasal özgürlükleri ve hakları ihlal edilen herkes, bir mahkeme veya kamu kurumunun, Anayasada belirtilen özgürlükleri ve hakları konusunda nihai kararını dayandırdığı bir kanun ya da norm kanunun Anayasaya uygunluğu için Anayasa Mahkemesine başvuru hakkına sahiptir (Anayasalar, 2011, s. 403).

Anayasanın 191'inci maddesi ise bu şikâyet kapsamında iki kriter sunmaktadır. Birinci kriter başvuru normla eylem arasında bir ilişki olduğunu kanıtlamalıdır. İkinci kriter ise normun hakları nasıl kötü etkilediğini açıklamalıdır (Tuleja, 2020, s. 637)¹².

Polonya Anayasa Mahkemesi normun uygulanması konusundaki problemlere değil, maddenin kendisini değerlendirmeye almaktadır. Başka anlatımla, anayasa şikâyetinin konusu kararın kendisi değil, nihai kararın yasal dayanağıdır (Granat and Granat, 2019, s. 136). Anayasa Mahkemesinin başvurucuların bireysel

haklarının ihlalleriyle ilgilenmez (Granat and Granat, 2019, s. 136). Bu nedenle anayasa şikâyetinin denetimi sırasında normun kendisinden mi yoksa uygulanmasından mı kaynaklandığını belirlenmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar Polonya'daki uygulamanın örnek alınmama nedenlerini göstermektedir. Bu nedenler arasında hukukun belirginlik ilkesi ile Anayasa Mahkemesinin yorumları arasında çelişki ortaya çıkabilmektedir. Bu belirsizliğin görünüş şekli olarak, normun Anayasa uygun

---

¹² Anayasa şikâyetine getirilen maddi kısıtlama olarak "sığınma ve mülteci hakkının" anayasa şikâyetine konu olamaz.

olmadığı düşünülse bile Anayasa Mahkemesinin karşısında gelen davada normu nasıl yorumlayacağı hukuk sistemi için önceden görülmemektedir.¹³

3.2. Örnek Alınacak (eski) Actio Popularis Uygulamacısı- Macaristan

Actio popularis dava türü Macar Anayasa Mahkemesi tarafından 2012 yılına kadar uygulanmıştır. Anayasa tartışmaları sırasında sosyalist devlet olan Macaristan'ın yeni sisteme geçerken Anayasa Mahkemesinin konumuyla ilgili tartışmalar çok önemli derecede kuvvetli tartışmalara neden olmuştur¹⁴. Kabul edilen anayasa kişilere sınırsız bir başvuru hakkı vermiş ve bununla da Macar Anayasa Mahkemesi dünyanın en geniş yargı yetkisine sahip Anayasa Mahkemesi olmuş oldu (Sólyom, 2020, s. 438). Geniş yargı yetkisini Macar Anayasa Mahkemesi *actio popularis* aracılığı ve yargısal aktivizmin harmanlanmasıyla kullanarak ülkede anayasa doktrinini genişletmiştir (Sólyom, 2020, s. 438). Eski Macar hukukunda anayasa şikâyetine göre, *hakim, davayı askıya almanın yanı sıra, görülmekte olan dava, hakimin anayasaya aykırılığını belirttiği bir kanunun veya devlet idaresinin diğer yasal araçlarının uygulanmasını gerektiriyorsa, Macar Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Benzer şekilde, davasında uygulanacak yasal normun anayasaya aykırı olduğunu düşünen bir kişi, hakimin yargılamayı askıya almasını ve Macar Anayasa Mahkemesine başvurmasını talep edebilir* (Tatham, 2013, s. 144).

Her ülkede olduğu gibi Anayasa Mahkemesinin böylesi önemli konumundan rahatsız olan ise Parlamento olmuştur. Bazen konular Mahkeme önüne tekrar tekrar gelebiliyordu. Anayasa Mahkemesi ise ilk tutumunu ve pozisyonunu her zaman korumaya devam etmiştir. Buna rağmen bu karşı durmada siyasi hedeflerine ulaşan Parlamento olmuştur (Sólyom, 2020, s. 439).

2011 yılında Anayasa Mahkemesi kanununa yapılan değişikliklerle 2012 yılında *actio popularis* kaldırıldı ve bu uygulamanın yerine gerçek anayasa şikâyeti getirildi. Artık normdan gerçekleşen ihlalden şikâyet yerine temel haklardan kaynaklanan başvurular anayasa şikâyetinin konusu olmuştur. Ulusal mahkemelerde hakimlerle birlikte davanın tarafları da eğer normdan kaynaklanan ihlal varsa direk Anayasa Mahkemesine başvurabilmekteydiler. *Actio popularis* dava türünün

---

¹³ Burada not olarak belirtmemiz gerekiyor ki, Polonya hukukunda başkalarının yerine şikâyetde bulunamama nedeniyle *actio popularis* olmadığını savunanlar da vardır. Bu konuda bakınız: Granat and Granat, 2019, s. 136.

¹⁴ Macaristanın sosyalist tarihi için bakınız: Aleskerov, 2007, s. 122-125; 148-149.

kaldırılrsa bile yargı organının nihai kararından Anayasa Mahkemesine yapılan anayasa şikâyeti incelediği zaman yine de somut norm denetimi yapılması mümkündür (Sólyom, 2020, s. 413).

Macar Anayasa Mahkemesinin iyi uygulamasının nedenlerinden birisi de kararlarının geriye uygulanmamasının yanı sıra ihlale neden olan olaya da uygulanmamaktadır. Aynı zamanda Anayasa Mahkemesi araştırma yaptığı zaman norm üzerinden çalışmalarını yapmamaktaydı, tersine ihlale neden olan olayı da önemli derece dikkate almaktaydı. Bu tür uygulama *prima facie* ihlal yok gibi görülse de olayın içeriğine varıldığında “kanayan yarının” kaynağını belli etmektedir. Diğer iyi uygulama ise hak yönünden hiçbir kısıtlamanın uygulanmamasıdır.

3.3. Actio Popularis’in Azerbaycan Anayasa Mahkemesindeki Görünümü

İlk olarak dikkat çekilmesi gereken konu karar isimleridir. Eski uygulama zamanında “Başvurucu ismi Yüksek Mahkemenin ... Dairesinin kararının Anayasa uygunluğunun denetlenmesi”¹⁵ gibi isimlendirilmekteydi. Buna karşı yeni uygulamada şu anda ise iki karar olduğu için o karar ismine bakılacaktır. İsim olarak “Başvurucu ismi ve ihlal edilen hakkın ismi”¹⁶ kaydedilmektedir.

Anayasa Mahkemesinin *actio popularis* incelemesi zamanında dikkat edilmesi gereken konuların ilki başvurular incelendiği zaman ihlalin maddeden mi yoksa maddenin uygulanmasından mı kaynaklandığını belirlenmek gerekmektedir. AYM kanununun metninden anlaşılan, Yüksek Mahkemenin kararının Anayasaya veya kanunlara uygun olmayan bir normu temel almasıdır. Bu tarz bir yaklaşım sanki yasama organı anayasaya aykırı bir norm çıkaracak ve mahkemeler de normları uygulayacaktır. Bu konuyu sadece madde metninden anlamak yetmez, Anayasa Mahkemesinin kararlarında uygulamalarını da dikkate almak gerekmektedir. Kanun değişikliğinden sonra yayımlanmış kararları dikkate almış bulunmaktayız.

Kanun değişikliğinden sonra Anayasa Mahkemesinin ilk kararı *E. Axundov* kararı olmuştur. Karara konu olan olayda ceza davasında şahidin ilk derece mahkemesinin kararından şikâyet verme hakkının olmaması tartışılmıştır. Anayasa Mahkemesinin genel görüşü eğer mahkeme kararı şahidin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmekteyse üst mahkemeye dilekçe verme hakkı bulunduğu yönde olmuştur. Mahkemenin dikkat çeken fikrini belirtmek gerekmektedir:

---

¹⁵ Bu uygulamanın en son kararı şöyledir: M. Şükürovun başvurusuna esasen Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesinin Medeni Hukuk Dairesinin 18 Temmuz 2022 tarihli kararının Azerbaycan Anayasasına ve kanunlarına uygunluğunun denetlenmesiyle ilgili.

¹⁶ Örnek karar olarak: E. Axundov’un mahkemeye başvuru hakkının ihlaliyle ilgili başvurusu.

Hukuk sisteminde olan boşluk, belirli bir normun bulunmaması anlamına gelir. Bu durum, nihayetinde Anayasa'da belirtilen insan hakları ve özgürlüklerinin uygulanmasında kısıtlamalara yol açabilir. Bu tür bir boşluk, anayasaya aykırı bir normla aynı hukuki sonuçlara sahip olmaktadır. Boşluğun ortadan kaldırılması genellikle yasama organının görevi ve yetkisi olsa da, anayasa mahkemesi yargısı aracılığıyla da bu boşluk giderilebilir.¹⁷

Anayasa Mahkemesi kanun değişikliğinden sonra incelemiş olduğu ilk kararında yeni inceleme şeklini belirtmiş oldu. Anayasa Mahkemesi önüne gelen olayda dikkat ettiği konu: İlk olarak normun olmadığını tespit etmeli ve olayın insan haklarını ve özgürlüklerini sınırlamaması için yeni bir norm yaratmalıdır.

Anayasa mahkemesi daha önce de yasama organına çağırıda¹⁸ bulunduğu kararlar vardı. İlk defa bu kadar net bir şekilde kendisinin *negatif kanun koyucu*¹⁹ olduğunu belirtmiş oldu. Bunun gelecekte ne gibi gelişmelere neden olacağı veya hangi sorunları kendisiyle birlikte getireceği hala gri bir bölge olarak kalmaktadır.

Anayasanın ikinci kararı ise *E. Salamlı* kararıdır. Karara konu olan olay bir aile davasında mal ayırımıyla ilgilidir. Mahkeme bu kararında anayasa şikayetinin kapsamını belirlemeye çalışmıştır. Mahkemenin karardaki görüşüne göre:

Şikayetlerin incelenmesi sırasında, Yüksek Mahkemenin dayandığı normatif hukuki kanunun (maddi anlamda)²⁰ veya herhangi bir normun Anayasaya uygun olup olmadığını belirlemek için öncelikle şu noktalar araştırılmalıdır: Bu normun anayasa hukuku açısından anlamı, hukuk sistemindeki yeri ve diğer normlarla olan ilişkisi. Bu inceleme, normun anayasal niteliğini belirlemeye, normdaki belirsizlikleri ve boşlukları ortaya çıkarmaya ve ortadan kaldırmaya, böylece uygulamada meydana gelen çelişkileri gidermeye ve hukuk uygulamasında birliği

¹⁷ Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, E.Axundovun məhkəməyə müraciət hüququnun pozulması barədə şikayətinə dair, KT. 06/102023. <https://constcourt.gov.az/az/decision/1379>. Erişim tarihi: 19.01.2024.

¹⁸ Anayasa Mahkemesinin yasa koyucuya çağırıda bulunmasından kasıt Mahkemenin yasama organına herhangi bir maddede değişiklik yapmasını kararında göstermesidir. Daha detaylı bilgi için bakınız: Zafer, 2019, s. 389-392.

¹⁹ Bundan başka anayasa mahkemelerine – *eş kanun koyucu, daimi oturumlu kurucu meclis, perde arkasında yasama, özel parlamento dairesi, gizli yasama, yüksek yasama, karşı-yasayıcı ve hakimler yasaması* gibi ifadeler de işletmektedir. Anayurt, 2023, s. 780-781.

²⁰ Parantez içerisinde yazılmış olan kısım bize aittir.

*sağlamaya yardımcı olur. Ayrıca, bu süreç aynı zamanda normun Anayasaya aykırı şekilde uygulanmasının önüne geçilmesini sağlar.*²¹

Anayasa Mahkemesi maddenin kapsamını göstermeye çalışmıştır. Böylelikle Anayasa mahkemesi değerlendirmesini yapacağı zaman maddelerde ve normlarda neleri dikkate alacağına vurgu yapmış bulunuyor. Aslında burada göstermiş olduğu fikirlerin hepsi soyut kalmaktadır. Bu yüzden de Mahkeme gelecek içtihadında fikirlerini daha detaylı şekilde açıklamasına ihtiyaç vardır. Çünkü zan altında bırakılan Yasama organının madde düzenleme yetkisinin sorgulanması yıllardır Amerika ve Avrupa'da tartışma konusudur. Maddenin düzenlenmesinde anayasaya aykırı hiçbir durum olmasa dahi uygulamadaki sıkıntıların giderilmesinde ve maddenin geliştirilmesinde Anayasa Mahkemesinin rol üstlenmesi hukuk sisteminin gelişimine de katkı sağlayacaktır.

4. Actio Popularis'in Geçmiş ve Gelecek Uygulaması – Mübariz Yolçiyev Deneyimi

Actio popularis uygulanmak istenen versiyonunun Anayasa Mahkemesinin işleyişi ile ilgili bazı konulara değinmek gerekmektedir. Yukarıdaki anayasa şikâyeti maddelerinden anlaşılacağı gibi Yüksek Mahkemenin kararından sonra (iç hukuk yollarının tüketmesi ilkesi) Anayasa Mahkemesine başvurmak mümkündür. Fakat madde ilk bakışta (*prima facie*) görünür biçimde insan hak ve özgürlükleriyle çatışma halindeyse kişiler anayasa şikâyetinde bulunabilir mi?

Anayasaya göre Anayasa Mahkemesinin somut norm denetimi bulunmaktadır. Anayasa somut norm denetimine başvuracak kurumların listesini vermiş bulunmaktadır²². Bu kurumlar arasında kişilere yer verilmemiştir. Bu yüzden de normların bu sıkıntılarının giderilmesinde anayasa şikâyetine başvurulmaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararlarından önce sözlü duruşma yapmaktadır. Bu duruşma hem somut norm denetiminde hem de anayasa şikâyeti davalarında uygulanmaktadır. Bu duruşmalardan taraflardan başka bilirkişi olarak akademisyenler, Azerbaycan Avukatlar Barosundan üyeler, Savcılıktan üyeler ve diğer kurumlardan konuyla ilgili bilgi alınabilecek kişiler davet edilmektedir. Mahkeme,

---

²¹ Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, E.Salmanlının şikâyeti üzrə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 225.2 və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 34.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair, 28/12/2023. <https://constcourt.gov.az/az/decision/1409>. Erişim tarihi: 19.01.2024.

²² Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Mahkemesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcılığı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisini, Mahkemeler ve Azerbaycan Cumhuriyetinin. İnsan Hakları Müvekkili

kararını açıkladığı zaman bu kişilerin de görüşlerine yer vermesi istisnai değildir. Yukarıdaki ikinci anayasa şikâyeti kararında bilirkişi olarak yer alan akademisyen Doç. Dr. Mübariz Yolçiyev olmuştur²³. Araştırmanın devamında Salmanlı davasındaki bilirkişi raporunu *actio popularis* uygulamasına tam açıklık getirmek için tartışacağız.

Anayasa Mahkemesinin (aynı zamanda Yüksek Mahkemenin yeni konularda) gerçekleştirmiş olduğu uygulama vardır. Anayasa Mahkemesi başvurulara toplumun fikirlerini almak için açık olarak dilekçeleri yerleştirerek ve herkesin erişimine açmaktadır²⁴. Fakat bu başvurular arasında anayasa şikayetlerine erişim sağlanmamıştır. Herkesin somut norm denetimiyle ilgili kararlara erişimi bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi önünde “Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet mülkiyetinin kamulaştırılmasının II Devlet Programı” Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin birkaç kısmının anayasaya uygunluğuyla ilgili anayasa şikâyeti bulunmaktadır. Bu anayasa şikayetini de hazırlayanlar arasında sayın Yolçiyev’in olduğu için Mahkeme kararını açıklamadan şikayetin usul kısmıyla ilgili bilgiler edinmek mümkündür²⁵.

İlk olarak bilirkişi raporunda sayın Yolçiyev’in değerlendirilmesine dikkat edildiği zaman sadece norma dayalı bir açıklama yapmadığı görülmektedir. Diğer üç mahkemenin kararlarını da dikkate alarak bir yorumda bulunmuştur. Sonrasında yasama organının düzenlemesinin nedenlerini açıklamaktadır. Yasa organının düzenlemesiyle ilgili açıklamalarındaki görüşlerini pratiğe bağlı olarak göstermektedir. Normda değil de uygulamadaki kanıtların sunulmasının ve detaylandırılmasının gerektiğini açıklamıştır (Bilirkişi raporu s.13). Başka bir anlatımla dava olarak *actio popularis* uygulamaya konulsa da sadece maddenin lafzı değil, uygulandığı zaman kapsamından kaynaklanan olası anayasa aykırılıkları da dava konu oluşturmaktadır.

Yolçiyev’in devlet mülkiyetin kamulaştırması ve kıymetli kağıtlarla ilgili şikâyeti norm uygulanmadan ve mahkemede herhangi bir dava açılmadan Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başvurunun detaylarından anlaşılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin uygulanması vatandaşların

²³ Bu konuyu anlatmamızın nedeni sayın Doç. Dr. Yolçiyev’den kendisinin Anayasa Mahkemesine sunmuş olduğu bilirkişi raporunu bizim paylaşması ve araştırma kullanmamıza izin vermesidir.

²⁴ Anayasa Mahkemesi önündeki başvurular için bakınız: <https://www.constcourt.gov.az/az/reception>. Erişim tarihi: 20.01.2024.

²⁵ Bu şikayetin konusu Azerbaycanda haberlerde ve sosyal mediada oldukça gündeme getirilmiştir. Bu konuda bakınız: <https://www.qanunla.az/ozellesdirme-xalqa-ve-prezidente-qarsicinayet/?fbclid=IwAR23uJNItf9PKqrLLuHMGe56kFySwl6LuFhlt52OZCssciH51KJQDAZ5wE>. Erişim tarihi: 21.01.2024. Sayın hocamız bilirkişi raporunda olduğu gibi şikayetin kullanılmasında da tüm izinleri vermiş bulunmaktadır.

mülkiyet hakkının ihlaline yol açacaktır.²⁶ Geniş bir kesimi etkileyecek olan CBK'dan direk şikâyetle bulunulması ve Anayasa Mahkemesinin de bu şikâyeti kabul etmesi anayasa şikâyeti için başka bir kapıyı da açmış bulunuyor.

5. Sonuç

Anayasa Mahkemesi Kanununda *actio popularis* veya anayasa şikâyeti terimleri kullanılmasa da vatandaşlar dilekçelerini “anayasa şikâyeti” olarak Mahkemeye sunmaktadırlar. Anayasa Mahkemelerinin genel amacı kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak ve demokratik toplum düzeninin sürdürülür olmasını sağlamaktır. Azerbaycan Anayasa Mahkemesi kişilerin haklarını koruma konusunda her değişiklikte dolambaçlı bir yoldan gitmek zorunda kalmıştır. Bu yol yukarıdaki sakıncalarla birlikte insan hak ve özgürlüklerinin yorumlanmasının uzun süre bekleyeceğini göstermektedir.

Yeni anayasa şikâyeti modeli ile yasama organına “yardımcı” olunmak planlanıyorsa bile bu konu her zaman aynı karşılanmayacaktır. Macaristan'daki uygulamalar zamanı yasamanın birçok karara direndiğini ve Mahkeme önüne aynı konunun birçok defa geldiği belirtilmektedir. Azerbaycan'daki durum ise yıllar önce somut norm denetiminden sonra Milli Meclise yapılmış olan çağrı kararlarının hala uygulanmadığı ortadadır²⁷. Bu sefer anayasa şikâyeti aracılığı ile yapılan çağrılarının durumunun farklı olacağını bir garantisi bulunmamaktadır.

Actio popularis'in anayasa mahkemeleri tam olarak “negatif kanun koyucu” dönüştüğünü bir keza daha belirtelim. Azerbaycan'ın durumunun her zaman olumlu olmama ihtimali de vardır. Meclis kararlardaki değişiklikleri kanunlara yansıtmasa bile mahkemeler Anayasa Mahkemesi kararlarını uygulamak zorunluluğu nedeniyle dikkate alacak ve pratiğini o şekilde geliştirecektir. Mahkemelerin dayanak noktası Anayasa Mahkemesinin kararının gerekçesi olacaktır.

---

²⁶ Yolçiyev şikâyetinde mülkiyet hakkı ihlalinin olduğunu açıkladığı zaman kamulaştırma payının mülkiyet kapsamında olduğunu açıklamıştır. Şikâyetinde yazılanlara göre “... kamulaştırma paylarının verdiği an, onu alan her vatandaş o zaman o payın (mülkiyetin) sahibi olmaktadır. ... Başka bir ifadeyle kamulaştırma payı alıcı hakkı değil, mülkiyet hakkıdır” tanımı yapılmıştır.

²⁷ Bu kararlara örnek için bakınız: Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində əks olunan uzanan və davam edən cinayətlərlə bağlı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsinin şərh olunmasına dair, KT. 27/12/2006, qərarı. <https://constcourt.gov.az/az/decision/141>. Erişim tarihi: 21.01.2024).

Azerbaycan'daki anayasa şikayetine geri dönersek, etkili bir başvuru yolu olması için *açık ve net* bir şekilde düzenlenen “kabul edilebilirlik kriterlerine”²⁸ ihtiyaç vardır. Bu konunun herkesin ulaşabileceği bir metinde düzenlenmesi Anayasa Mahkemesinin hem ülke hem de AIHM içerisindeki etkisini arttıracaktır²⁹.

Actio popularis uygulamasında Macaristan uygulanmasındaki gibi bir çeşit sistemi olacağına inanmak istiyoruz. Maddi anlamda kanunların anayasaya uygulununun denetlenip gerçek anayasa şikâyeti modelinin uygulamaya konulacağı temenni edilmektedir. Bu sayede insan hakları sorunları Strazburg'da değil, Bakü'de çözüme bağlanmış olur.

Kaynakça

Kitap, makale ve tez

“Anayasa Mahkemesi raporu.” (2023). <https://constcourt.gov.az/en/details/1701>. Erişim tarihi: 08.01.2024

Abdullayev, F. (2018). Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Hüquqi Mövqeləri. Cilt 1. YY. Bakı.

Abdullayev, F. (2023). Açılış Nitqi. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 25 illiyinə həsr olunmuş “Konstitusiyaya normalarının tətbiqi vasitəsilə qanunvericiliyin inkişafı mövzusunda” konfransı. 13-15.

Alekerli, A. (2005). “Azerbaycan Anayasası.” (çev. Alesker Aleskerli) <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>. Erişim tarihi: 04.01.2024.

Aleskerov, A. (2007). Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi rejim Değişmeleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Aliev, C. (2021). Anayasa Şikayeti. Bası 2. İstanbul: Aristo.

Anayurt, Ö. (2023). Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar). Bası 6. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

---

²⁸ Anayasa Mahkemesi Kanununda və İç Tüzüğündə kabul edilebilirlik kriterləri belirgin olaraq göstərilmemiştir. Fakat AYM Başkanı Abdullayev Kanundan kriter olaraq; etkili başvuru mercileri tüketmesi ve 6 ay içerisinde Anayasa Mahkemesine başvurması gerekmektedir yazmaktadır. Abdullayev, 2018, s. 59.

²⁹ AIHM kararında Yüksek Mahkemeye “ek temyiz şikayeti” ekili olarak kabul edilmediği için AYM başvuruları Yüksek Mahkemenin nihai kararından sonra gidilmesi sağlandı. Bakınız: Abdullayev, 2018, s. 61. Fakat hala etkili merci olarak kabul edilmiyor. Bu konunun bir nedeni de “Kabul edilebilirlik kararları”nda gerekçeli ve detaylı açıklamaların olmaması da Mahkemenin etkili merci olmasının önüne geçmektedir. Bu konuda örnek karar için bakınız: Namazlı, 2018.

- Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları. (2011). T.C Ankara: Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı.
- Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. (2016). (ed) Mövsümov, C. Kərimov, B və Hüseynov, Ə. Bakı: Digesta nəşriyyatı.
- Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. (1976). Cilt 1. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş Redaksiyası.
- Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. (1981). Cilt 5. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş Redaksiyası.
- Comella, V. F. (2013). The Constitution of Spain: A Contextual Analysis. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Gören, Z. (2014) Bireysel Başvuru Türk Anayasa Yargısında. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gören, Z. (2019). Anayasa Hukuku. Bası 4. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Göztepe, E. (1998). Anayasa Şikayeti. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Grabenwarter, C. (2020). The Austrian Constitutional Court. İçinde Armin von Bogdandy, Peter M. Huber & Christoph Grabenwarter (der), Constitutional Adjudication: Institutions, (ss. 19-70). Vol. III, Oxford: Oxford University.
- Granat, M. and Granat, K. (2019). The Constitution of Poland: A Contextual Analysis. Oxford: Hart Publishing.
- https://www.academia.edu/114540557/KM_nin_mektubu_M_Abdullayeva. Erişim tarihi: 17.02.2024
- Kelsen, H. (2017). Yasaların Yargısal Denetimi. (çev. Mehmet Turhan) içinde Mehmet Turhan. Anayasa Hukukunda Kelsenci Temalar (ss. 135-157). Ankara: Hukuk Yayınları.
- Namazlı, F. (2018). “Anayasa Mahkemesinin gerekçesi.”
- Sağlam, F. (2012). Anayasa Şikayeti – Anlamı, Kapsamı, ve Türkiye Uygulanmasında Olası Sorunlar, içinde (der) Göztepe Ece ve Aykut Çelebi. Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler, (ss. 418-466). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sólyom, L. (2020). “The Constitutional Court of Hungary”, İçinde Armin von Bogdandy, Peter M. Huber & Christoph Grabenwarter (der), Constitutional Adjudication: Institutions, (ss. 357-446). Vol. III, Oxford: Oxford University.
- Tatham, A. F. (2013). Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership: The Influence of the German Model in Hungary and Poland. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers
- Tuleja, P. (2020). The Polish Constitutional Tribunal. İçinde Armin von Bogdandy, Peter M. Huber & Christoph Grabenwarter (der), Constitutional Adjudication: Institutions, (ss. 619-672). Vol. III, Oxford: Oxford University.
- Yaman, A. (2017) Sovyetler Birliğinden Rusya Federasyonuna Sovyet Sosyalizminin Anayasaları, İstanbul: Ofis Yayın Matbaacılık.

Mahkeme Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

İsmayılov v. Azerbaijan. BN. 4439/04, KT. 17/01/2008.

Aliyev and others v. Azerbaijan. BN. 28736/05, KT. 18/12/2008.

Muradova v. Azerbaijan. BN. 22684/05, KT. 02/04/2009.

Azərbaycan Anayasa Mahkemesi Kararları

“Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktının layihəsinə rəy verilməsinə dair, KT. 25/07/2016, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1182> (Erişim: 05.01.2024).

Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində əks olunan uzanan və davam edən cinayətlərlə bağlı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsinin şərh olunmasına dair, KT. 27/12/2006, qərarı. <https://constcourt.gov.az/az/decision/141> (Erişim: 21/01/2024).

E.Axundovun məhkəməyə müraciət hüququnun pozulması barədə şikayətinə dair, 06/10/2023. <https://constcourt.gov.az/az/decision/1379> (Erişim: 19.01.2024).

E.Salmanlının şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 225.2 və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 34.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair, 28/12/2023. <https://constcourt.gov.az/az/decision/1409> (Erişim: 19.01.2024).